

**2023 – 2024 ОҚУ ЖЫЛЫНА АРНАЛҒАН
ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН
ЕРЕСЕК ТОБЫНЫҢ БАЛАЛАРЫНА АРНАЛҒАН
ЛОГОПЕДТІҢ
ТҮЗЕТУ – ДАМУЫ БАҒДАРЛАМАСЫ**

Логопед Алексеева Т.А.

Түсінік хат

Психикалық дамудың тежелуі бар балалармен жүргізілетін топтық сабақтардың бағдарламасы сөйлеу тілінің даму кезеңдері мен логопедиялық диагностиканың нәтижелерін негізге ала отырып құрастырылған. Перспективалық жоспардағы лексикалық тақырыптар Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 14 қазандағы №422 бұйрығына сәйкес мектепке дейінгі үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнынан алынды. Түзете-дамыту жұмыстарының әдістемесі келесі бағыттардың тұрады:

Бағдарлама психикалық дамудың кідірісі бар балаларға арналған орта топта түзету және білім беру процесін ұйымдастырудың заманауи тәсілдерін көрсетеді. Бағдарлама ПДТ кезінде сөйлеудің жүйелі дамымаған балаларға арналған балабақшаның орта жас тобындағы логопед-мұғалім жұмысының мазмұнын анықтайды. Бағдарламада балалардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруға, бар сөйлеу бұзылыстарын түзетуге бағытталған түзету-дамыта оқыту тұжырымдамасы іске асырылады. Бағдарлама ПДТ кезінде сөйлеу қабілеті жүйелі дамымаған балаларға арналған топтарда жұмыс істейтін логопед-мұғалімдерге арналған.

Іске асырылатын бағдарлама логопед маманың балалармен қарым-қатынасының жеке даму және гуманистік сипаты принципіне негізделген.

Білім беруді жаңғырту білім беру жүйесінің барлық буындарын оқытуға қойылатын талаптарға сәйкес кешенді, жан-жақты жаңартуды көздейді. Бұл өзгерістер білім беру қызметін, технологиясын және мазмұнын ұйымдастыру мәселелеріне қатысты. Білім беруді жаңғыртудың жетекші бағыттарының бірі мектепке дейінгі білім берудің жаңа заманауи сапасына қол жеткізу болып табылады. Бұл қазіргі заманғы түзету және білім беру технологияларын әзірлеу, біріктірілген түрдегі мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде сөйлеу тілі дамымай, бұзылыс байқалған балаларға арналған топтардың жұмыс мазмұнын жаңарту қажеттілігін тудырады.

Бүгінгі таңда балабақшаның білім беру бағдарламасының мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізудегі білім беру процесінің барлық қатысушыларының өзара әрекеттесуін анықтайтын кешенді түзету-дамыту моделін құру мақсатында түзету және жалпы даму бағдарламасының үйлесімділігі мәселесі өзекті болып табылады. Бұл мәселені кешенді және түзету бағдарламаларының мазмұнын біріктіретін жұмыс бағдарламасын әзірлеу арқылы шешуге болады. Бұл бағдарлама түзету және дамыту сипатына ие.

Мақсаты:

Психикалық дамуы тежелген орта мектеп жасына дейінгі балалардағы сөйлеу кемшіліктерін жою және уақтылы және толыққанды тұлғалық дамуды жүзеге асыру, білім беру процесінің эмоционалды әл-ауқатын қамтамасыз ету үшін құралдар мен жағдайлар жүйесін қамтамасыз ету. балалардың психо-сөйлеу жүйесінің дамымауынан туындаған бұқаралық мектеп бағдарламасын меңгерудегі мүмкін қиындықтардың алдын алу.

ПДТ бар балаларға арналған пропедевтикалық жұмыс жүйесін құру. Логопедиялық жұмыс балаларда алдағы уақытта кезесетін басқада сөйлеу бұзылыстарының алдын алуға, сөйлеу мүмкіндіктерін дамытуға, балалардың сөйлеу және психофизикалық дамуын теңестіруге және олардың жан-жақты дамуын қамтамасыз етуге бағытталған. Логопед бағдарламасының негізгі міндеттерінің бірі мектеп жасына дейінгі балалардың дамуындағы ауытқулардың алдын алу, сөйлеу әрекетінің психологиялық алғышарттарын қалыптастыру, балалардың тәуелсіз, үйлесімді, грамматикалық дұрыс сөйлеу және коммуникативті дағдыларды, қазақ тілінің фонетикалық жүйесін игеру.

Міндеттері:

Бағдарламалық мазмұнды іске асыру логопед-мұғалім мен тәрбиешілердің сабақтастығы жағдайында жүзеге асырылады, олар бірқатар негізгі міндеттерді бірлесіп шешеді:

- Дыбысты айтудағы ақауларды жою (артикуляциялық дағдыларды, силлабикалық құрылымды тәрбиелеу) және фонемалық естуді дамыту (сөздің дыбыстық қабығын құрайтын фонемаларды ажырату және тану операцияларын жүзеге асыру мүмкіндігі).
- ПДТ бар балалардың лексикалық қорын нақтылау, кеңейту және байыту.
- Сөйлеудің грамматикалық құрылымын қалыптастыру.

- балалардың үйлесімді сөйлеуін дамыту.
- Коммуникативтілікті, қарым-қатынастағы табыстылықты дамыту.
- баланың жеке басының жағымды қасиеттерін, іс-әрекет пен мінез-құлықтағы адамгершілік бағдарларын тәрбиелеу, жағымсыз жеке қасиеттердің қалыптасуының алдын алу;

Жалпы дидактикалық және ерекше принциптер жүйесі психо-сөйлеу кемістігі бар балалармен жұмыста Бағдарламалық мазмұнды іріктеудің негізі келесі принциптер болып табылады:

1. этиопатогенетикалық (әр жағдайда этиологияны, бұзылу механизмдерін анықтауды, жетекші бұзылуларды анықтауды, бұзылу құрылымындағы сөйлеу және сөйлеу емес белгілердің арақатынасын қамтиды);
2. Онтогенетикалық принцип (онтогенездегі баланың формаларының, сөйлеу функцияларының және әртүрлі іс-әрекеттерінің қалыптасу заңдылықтарын ескеруге бағытталған);
3. Кешенділік принципі (сөйлеу бұзылыстарын зерттеу және жою кезінде медициналық-психологиялық-педагогикалық сипатты көрсетеді, қозғалыс, сөйлеу және психикалық бұзылулардың баланың дамуына әсерін ескереді);
4. Тұтастық пен жүйелілік принципі (бірде-бір психикалық процестің, бірде-бір психикалық білімнің бір-бірінен оқшауланып дамымайтындығын, бірақ бір-бірімен тығыз байланыста дамитындығын көрсетеді; сөйлеу ретінде қарастырылады.

ПДТ балалардың сөйлеуінің жеке ерекшеліктері мен сөйлеу тілінің жүйелі дамуы:

Психикалық дамуы тежелген ортаңғы топ балаларның сөйлеуінің айрықша ерекшелігі-екі, үш, кейде тіпті төрт сөз тіркесінің болуы, мысалы: "Сү бе" – сүт берші — сүті ішкім келеді; "Азә кіта охыд" — әже кітап оқиды; "Ішш боам" — кіші дәретке барғым келеді; " не, док" — қаламаймын; дегенді білдіретін сөздер арқылы болады. Сөздерді сөз тіркестеріне біріктіре отырып, сол бала үйлестіру мен басқару әдістерін дұрыс қолдана алады, Немесе өзге тілде сөйлеуі оларды бұзады мысалы "ти еза" - үш кірпі, "мога кукаф" - көптеген қуыршақтар, " «сіня кадасы», «сіня кадастар"- көк қарындаштар, "«лёт бадіка»" - су құйып жатыр, " тасин петакок " - қызыл қораз және т. б. с.с. сөздермен жеткізеді.

Балалардың өздігіннен сөйлеуінде кейде қарапайым сөз тіркесі арқылы сөйлеу нұсқалары пайда болады ("тидит а туге" — орындықта отыр," щит а туге" — үстелде жатыр); күрделі сөз тіркестері болмайды.

Тілдің морфологиялық жүйесін жетіспеушілігі, яғни күрделілігі әртүрлі деңгейдегі сөз түзу операцияларын практикалық түрде игерудің жеткіліксіздігі, қосымша етістіктерді сонымен қоса салыстырмалы және қосымша сын есімдерді, әрекет етуші әртүрлі деңгейдегі сөздердің түсіну мен қолдануда өрескел қателіктерге әкеліп, балалардың сөйлеу мүмкіндіктерін айтарлықтай шектейді.

ПДТ балаларға қысқаша мағынадағы сөздерді пайдалану тән. Атап айтқанда бала нысаны, мақсаты, атқаратын қызметі және т.б. бойынша ұқсастығы бар заттарды бір сөзбен атайды («шыбын» - құмырсқа, қоңыз, өрмекші; «тюфи» - туфли, аяқ киім, етік, кедтер, кроссовкалар). Сөздік қорының шектеулілігі дененің бөліктерін, заттың бөліктерін, ыдысты, көлікті, жануарлардың төлдерін және т.б. білдіретін көптеген сөздерді білмегендіктен солай айту мүмкін («юка» - қол, шынтақ, иық, саусақтар, «стуй» - орындық, отырғыш, арқасы; «тостақ» - тостақ, ыдыс, тағам, ваза; «лиска» - түлкі, «манька войк» - жөке және т.б.). Заттардың, пішіннің, түстің, материалдың белгілерін білдіретін сөздерді сөйлеуде түсінуде және пайдалануда қиындықтар байқалады.

Біртұтас сөйлеу кейбір семантикалық қатынастардың жеткіліксіз берілуімен сипатталады және оқиғаларды, әрекеттерді немесе заттарды жай тізімдеуге дейін азаюы мүмкін. Балаларға ересектердің көмегінсіз әңгімелер, қайталаулар жасау өте қиын. Сұрақтар тудыратын кеңестер болса да, балалар оқиға желісінің мазмұнын жеткізе алмайды. Бұл көбінесе уақытша және себеп-салдарлық байланыстарды орнатпай, объектілерді, олармен әрекеттерді тізімдеуде көрінеді.

Балалардың сөйлеуінің дыбыстық жағы толық көлемде қалыптаспаған және жас нормасынан едәуір артта қалады: 16-20 дыбыстың айтылуында көптеген бұзушылықтар байқалады. «Дандас» - қарындаш, «аквая» - аквариум, «виписед» - велосипед, «мисаней» - милиционер, «хадика» - тоңазытқыш.

Бағдарламаны игерудің жоспарланған нәтижелері.

Бағдарлама 2 кезеңнен тұрады, бірінші жартыжылдықта: Сөйлеу тілін түсінуін дамыту: Заттарды олардың сапалық белгілерімен және функционалдық мақсатына сәйкестендіруге; Таныс заттарды ауызша сипаттау арқылы тануға; Таныс заттарды жекелеген, неғұрлым айқын бөлінетін белгілері бойынша салыстыруға; Қарапайым грамматикалық санаттарды түсінуге; Жекеше және көпше зат есімдер, императивті және индикативті етістіктер, номинативті, генитивті, дативті және айыптаушы жағдайлар, кейбір қарапайым сөз тіркестерін меңгеру. Сонымен қатар Белсенді сөздік қорын дамыту: Белсенді еліктеп сөйлеу әрекетін; Бір буынды, екі буынды сөздерді айта алуды; тістіктер сөздігін кеңейтуді дамыту; Екі сөзден құралған сөйлемдер құрауға үйретуді меңгеру қажет.

Екінші жартыжылдықта: Фонематикалық қабылдауды дамыту: Тілдік және тілдік емес дыбыстарды ажырата алуды; қарапайым артикуляциялық жаттығуларды орындауды үйрету; дұрыс айтылатын дыбыстардан құралатын, ашық және жабық буынды бір,екі буынды сөздерді айта алуға үйрету. Дыбыстық талдау және синтездеу дағдысын қалыптастыру: дауысты және дауыссыз дыбыстарды ажыратуға үйрету; Жұп дауыссыз дыбыстар, дауысты дыбыс қатарын талдауға, дыбыстың саны мен ретін анықтауға үйрету; сөздегі бірінші дауыссыз дыбысты бөліп көрсетуге үйрету; кері, тура буындарды талдауға үйрету. Коммуникативтік дағдыларды дамыту: ситуативті-іскерлік қарым-қатынас түрінде вербалды және вербалды емес құралдарды жаңғыртуға және қабылдай алу икемділігіне оқыту; ойын жағдаяттарын қолдана отыра, вербалды айқын сұрақтар бойынша диалогтік қарым-қатынасқа оқыту; қатынас орнатушы сұрақтарды қолдануды және түсіне алуды оқыту; мимика және пантомимика көмегімен достық сезімін білдіру, сыпайы түрде өтіну, алғыс білдіру формулаларға үйрету. Сөйлеудің вербалды емес негізін қалыптастыру: Көріп қабылдауын, естіп қабылдауын дамыту, есту және көру зейінін дамыту, есте сақтауын дамыту, ойлау операцияларын дамыту, кеңістікте бағдарлау дағдыларын дамыту; артикуляциялық жаттығулар арқылы сөйлеу аппаратының қимыл-қозғалысын дамыту, қолдың ұсақ моторикасын және саусақ қимылдарының тепе-теңдігін дамыту. Қойылған дыбысты дифференсациялау Дыбысты буында, сөзде, сөйлемде айтуға үйрету. Дыбысты әр позицияда дұрыс айтуға үйретуді меңгеруіміз қажет.

Білім беру кезеңі	Түзету жұмысының негізгі мақсаты	Міндеттері
1 кезең	Сөйлеу тілін түсінуін дамыту Қолдың ұсақ моторикасын дамыту. Белсенді сөздік қорын дамыту Сөздің грамматикалық формаларын қалыптастыру	- Заттарды олардың сапалық белгілерімен және функционалдық мақсатына сәйкестендіру; - таныс заттарды ауызша сипаттау арқылы тану; - таныс заттарды жекелеген, неғұрлым айқын бөлінетін белгілері бойынша салыстыру; - қарапайым грамматикалық санаттарды түсіну: жекеше және көпше зат есімдер, императивті және индикативті етістіктер, номинативті, генитативті, дативті және айыптаушы жағдайлар, кейбір қарапайым сөз тіркестері; - Қорапқа ұсақ заттарды оң және сол қолымен салуға үйрету. - Саусақ ойындарын үйрету. - Ермексазбен жұмыс үйрету. - Қарындашты екі қолмен уқалау. - «Дүрбілер», «Кір жуамыз». «Біздер – ұстамыз» т.б. саусақ жаттығуларын орындату. - Мазмұнды суретпен жұмыс жасауға үйрету; - Буын ұйқас айтқызып үйрету; - Түрлі құралдарды топтастырып атауға үйрету; - Өртүрлі заттардың атауларын атауға үйрету; - Логоритмикамен жұмыс. - Сөз құрастыру және сөз өзгерту дағдыларын анықтау және бекіту - сөз тіркестерін құрастыруға үйрету; - реттік және сан есімді зат есіммен келістіруге үйрету; - Дыбыстық құрылыммен жұмыс; - Маған, мені, менімен есімдігін дұрыс қолдануға үйрету; - сын есімнің салыстырмалы деңгейін құруға үйрету (күшті-күштірек).

2 кезең	Фонематикалық қабілетін қалыптастыру Коммуникативтік дағдыларды дамыту Дыбыстық талдау және синтездеу дағдысын қалыптастыру Қойылған дыбысты дифференсациялау	- Артикуляциялық аппаратының қимыл- қозғалысын дамыту. - Сөйлеу аппаратының қимыл- қозғалысының дамытуға арналған жаттығуларды дұрыс орындату; - Тыныс алу жаттығуларын үйрету; - буындар қатарынан берілген дыбысы бар буынды бөлуге үйрету; - сөздер қатарынан берілген дыбыстары бар сөзді бөліп көрсетуге үйрету; - берілген дыбысқа сөздер іріктеуге үйрету; - ситуативті-іскерлік қарым-қатынас түрінде вербалды және вербалды емес құралдарды жаңғырту - қабылдай алу икемділігіне оқыту - ойын жағдаяттарын қолдана отыра, вербалды айқын сұрақтар бойынша диалогтік қарым-қатынасқа оқыту; - дауысты және дауыссыз дыбыстарды ажыратуға үйрету; - Жұп дауыссыз дыбыстар. - дауысты дыбыс қатарын <i>ау, ауи</i> талдауға, дыбыстың саны мен ретін анықтауға үйрету; - сөздегі бірінші дауыссыз дыбысты бөліп көрсетуге үйрету; - кері, тура буындарды талдауға үйрету. - Дыбысты буында, сөзде, сөйлемде айтуға үйрету. - Дыбысты әр позицияда дұрыс айтуға үйрету. - «с» дыбысын қою - «с» дыбысын машықтандыру. - «ш» дыбысын қою - «ш» дыбысын машықтандыру - «с», «ш», дыбыстарын дифференсациялау; - «ж» дыбысын қою - «ж» дыбысын машықтандыру - «ш», «ж», дыбыстарын (дифференсациялау) - «Бауырсақ» ертегі, «Отбасы», «Жыл мезгілі (Көктем)», «Үй жануарлары», «Ойыншықтар», « Көктемгі еңбек», «Құстардың туған жерге оралуы» т.б - Сюжеттік суреттермен жұмыс;
-----------------------	---	--

Пайдаланылган әдибәттер тізімі

1. Логопедия: учебник для студ. дефектол. фак. пед. высш. Учеб. заведений / под ред. Л.С. Волковой. - 5-е изд., перераб. и доп. - М.: Гуманитар. изд. Центр ВЛАДОС, 2007. - 703 с.: ил. - (Коррекционная педагогика).
2. Филичева Т.Б. Дидактические материалы для обследования и формирования речи детей дошкольного возраста / Т.Б. Филичева, Т.В. Туманова. - М.: Дрофа, 2009. - 96 с. : ил. - (Дошкольник. Логопедия).
3. Ткаченко Т.А. Большая книга заданий и упражнений на развитие мелкой моторики / Т.А. Ткаченко; ил. Е. Мельниковой. - М.: Эксмо, 2013. - 120 с.: ил.
4. Мальцева И.В. Пальчиковые игры для детей. От трех до семи лет. - СПб. : Издательская группа «Азбука-классика», 2010. - 240 с. : ил. - (Программа для мамы).
5. Нищева Н.В. Картинный материал к речевой карте ребенка с общим недоразвитием речи (от 4 до 7 лет) : Наглядно-методическое пособие. - СПб.: ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2010. - 16 с. + цв. вкл.
6. Безрукова О.А. Грамматика русской речи / учеб.-метод. пособие для работы с детьми дошкол. и мл. шк. Возраста : В 2 ч. Ч.1 / О.А. Безрукова; худож. Н.Н. Бутусова [и др.]. - М. : Русская речь, 2011. - 111 с. : ил. - (Серия «Учебная библиотека дошкольника» / отв. ред. О.А. Безрукова).
7. Безрукова О.А. Грамматика русской речи / учеб.-метод. пособие для работы с детьми дошкол. и мл. шк. Возраста : В 2 ч. Ч.1 / О.А. Безрукова; худож. Н.Н. Бутусова [и др.]. - М. : Русская речь, 2011. - 111 с. : ил. - (Серия «Учебная библиотека дошкольника» / отв. ред. О.А. Безрукова).
8. Безрукова О.А. Слова родного языка / О.А. Безрукова; худож. О.П. Отрожко [и др.]. - М.: Профессионал, 2005. - 192 с.: ил. - (Учебная библиотека дошкольника/отв. Ред. Безрукова О.А.).
9. Филичева Т.Б., Туманова Т.В. Развиваем речь дошкольника. Календарно-тематическое планирование и конспекты логопедических занятий / Т.Б. Филичева, Т.В. Туманова. - Москва, 2012. - 157 с.
10. Волкова Г.А. Методика психолого-логопедического обследования детей с нарушениями речи. Вопросы дифференциальной диагностики: Учебно-методическое пособие. - СПб.: ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2012 — 144 С.
11. Жукова Н.С. и др. Логопедия. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников: Кн. для логопеда / Н.С. Жукова, Е.М. Мастюкова, Т.Б. Филичева. Екатеринбург: Изд-во АРД ЛТД, 1998. - 320 с. (Серия «Учимся играя»).
12. Безрукова О.А. Русский язык в иллюстрациях для дошкольников / учеб.-метод. Пособие / О.А. Безрукова ; худож. Н.Н. Бутусова [и др.]. - М.: Русская Речь, 2011. - 62 с. - (Серия «Наука — практике» / отв. ред. О.А. Безрукова).
13. Безрукова О.А. Каленкова О.Н. Методика определения уровня речевого развития детей дошкольного возраста / О.А. Безрукова, О.Н. Каленкова; худож. М.В. Беяшова [и др.]. - М. : Русская речь, 2010. - 70 с. - (Серия «Наука — практике» / отв. ред. О.А. Безрукова).
14. Коноваленко В.В., Коноваленко С.В. Артикуляционная, пальчиковая гимнастика и дыхательно-голосовые упражнения. Приложение к комплекту тетрадей для закрепления произношения звуков у дошкольников / В.В. Коноваленко, С.В. Коноваленко. - 2-е издание дополненное. - М.: «Издательство ГНОМ и Д», 2007. - 16 с.
15. Филичева Т.Б. Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста: практ. Пособие / Т.Б. Филичева, Г.В. Чиркина. - 4-е изд. - М.: Айрис-пресс, 2007. - 224 с. - (Библиотека логопеда-практика).
16. Ткаченко Т.А. Развиваем мелкую моторику / Т.А. Ткаченко; ил. Е. Нитылкиной. - М.: Эксмо, 2013. - 80 с.: ил.